SCRIITORI-TRADUCĂTORI DE IERI ŞI DE AZI/ LES ÉCRIVAINS-TRADUCTEURS D'HIER ET D'AUJOURD'HUI

Olga GANCEVICI[1]

Rezumat: Articolul nostru are în vedere pe scriitorii-traducători în limba română. Am fi dorit o trecere în revistă diacronică detaliată a acestora, însă, într-o primă etapă, ne oprim doar asupra cîtorva nume de referinţă, într-o selecţie mai mult sau mai puţin subiectivă care vine ca un ecou al unui curs predat de noi vreme de şase ani în cadrul masteratului de *Teoria şi Practica Traducerii*, intitulat „Mari traducători români". Ne oprim în special asupra retraducerii lui Eugène Ionesco realizată de Vlad Zografi şi Vlad Russo.

Cuvinte-cheie: traducător de referinţă, scriitor-traducător, Ionesco, Zografi, Vlad Russo.

Résumé : Notre article porte sur les écrivains-traducteurs en roumain. Nous l'aurions voulu comme un survol diachronique détaillé de ceux-ci, mais nous nous arrêtons, dans une première étape, seulement à quelques noms de référence, dans une sélection plus ou moins subjective, qui vient maintenant comme une sorte d'écho d'un cours que nous avons donné pendant six ans au Master de *Théorie de Pratique de la Traduction* sur certains „Grands traducteurs roumains". Nous nous arrêtons surtout à la retraduction d'Eugène Ionesco réalisée par Vlad Zografi et Vlad Russo.

Mots-clés : traducteur de référence, écrivain-traducteur, Ionesco, Zografi, Vlad Russo.

Preambul

Suntem de părere că o istorie a traducerilor este necesară, deoarece doar o privire de ansamblu, diacronică, poate pune în evidenţă sau recunoaşte traducerile de referinţă. În acest context, o cunoaştere a principiilor, criteriilor, regulilor care au stat la baza traducerilor este la fel de importantă pentru a putea răspunde la întrebări cum ar fi: există traducători mari şi mici? Buni şi slabi? Valoroşi şi insignifianţi? Are fiecare dintre aceştia un rol aparte în istoria traducerilor? Pînă la urmă, şi scriitorii, şi artiştii, în general, pot avea momente excepţionale – caracterizate prin capodopere – şi momente în care receptorul simte o anumită diminuare a efectului operei lor. Cu traducătorii se poate întîmpla acelaşi lucru. Determină numărul traducerilor valoarea unui traducător? De cele mai multe ori, răspunsul este da. Există, totuşi, şi (numeroase) excepţii.

[1] Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava, olga_gancevici@hotmail.com.

BDD-A30057 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

O traducere reuşită este rodul muncii unui traducător, uneori el însuşi scriitor, dar la fel de bine, profesor de limbi străine (în mediu universitar ori nu) sau, indiferent de altă profesie pe care o are, cunoscător desăvârşit al unei limbi străine în tot ce are aceasta mai rafinat şi subtil. Considerăm că anumite trăsături sunt necesare şi obligatorii pentru un *traducător de referinţă*: poliglot; filolog; hermeneut (deoarece este importantă exegeza textului-sursă şi interpretarea artistică); familiarizat/ cunoscător al textelor filozofice importante, al studiilor istorice şi al celor consacrate mentalităţilor şi/sau al studiilor culturale; atent la mişcările artistice şi de idei contemporane; dotat cu un „simţ" special al limbii materne (subtilitate, abilitate), deci este un excelent şi fin cunoscător al „materialului", al instrumentului de lucru care este limba. Mai adăugăm la acest portret că traducătorul bun trebuie să reprezinte un echilibru între practician şi teoretician (între traducător şi traductolog), să dea dovadă de armonie între implicarea traducătorului şi detaşarea criticului/ analistului. Rezumativ şi nicidecum reducţionist, un bun traducător este acela care este înzestrat cu măiestrie şi pentru care traducerea îi este vocaţie.

Scriitori-traducători de ieri...

Dacă începuturile traducerii în limba română li de datorează cu preponderenţă unor scriitori ca Dosoftei, Nicolae Milescu-Spătarul, sau, mai târziu, un Iancu Văcărescu, marii traducători ai secolului al XIX-lea sunt, de asemenea, tot scriitori sau familii de scriitori, de exemplu, familia Asachi: Lazăr – tatăl, Gheorghe – scriitorul consacrat, Elena – soţia ultimului şi Ermiona – fiica lui, autoare a patru traduceri.

Ion-Heliade Rădulescu şi Constantin Negruzzi sunt două nume importante în istoria traducerilor în limba română, în perioada în care la mare preţ erau *traducerile utile* (un exemplu îl reprezintă Montesquieu), diferite calitativ de *traducerile considerate rele* (ca *Povestirile din spaimele vrăjităreşti,* de pildă). Numărul traducerilor se intensifică, deşi îndemnul lui Mihail Kogălniceanu din *Dacia literară* în favoarea autohtonizării inspiraţiei ar fi putut duce, dimpotrivă, la o scădere a interesului pentru descoperirea textelor literare din alte culturi. Şi numărul traducătorilor, în secolului al XIX-lea este impresionant: aproximativ 300, însă unii dintre ei sunt tineri cu dorinţă de afirmare şi nu sunt şi scriitori, poate doar pentru că traducerile începuseră să fie o întreprindere de interes public. Alături de utilitatea despre care menţionam, traducerile capătă şi un spirit mercantil. Amintim ca exemplu în această direcţie faptul că activitatea de editură trece în mîinile unor negostori interesaţi îndeobşte de profit.

Se traducea în special din limba franceză (cu precizarea că franceza era şi intermediar pentru traduceri din alte limbi) şi remarcăm o schimbare profundă de mentalitate a societăţii româneşti, prin prisma alegerii textelor traduse. De exemplu, scade numărul traducerilor din autorii iluminişti Voltaire, Florian sau Marmontel, în favoarea romanticilor Lamartine, Chateaubriand, Hugo.

BDD-A30057 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

Noţiunea de fidelitate faţă de textul original nu este avută în vedere în mod esenţial: există numeroase modificări, suprimări/ omisiuni, uneori aşa-zisa eufemizare – îndulcire a sensului prin raportare la textul original. Printre scriitorii-traducători ai epocii respective, merită amintiţi şi Grigore Alexandrescu, precum şi junimiştii Vasile Pogor şi Ştefan G. Vârgolici (ultimul situat pe un loc fruntaş în clasamentul realizat de Paul Cornea, 1966: 47-50).

Interesant este că, treptat, apar anumite influenţe ale textelor-sursă asupra operei artistice a scriitorilor-traducători (sau, cum le numea Tudor Vianu, „alianţe ideologice") şi chiar imitaţii, în detrimentul scrierilor originale. Îmbogăţeau vocabularul, se zicea în epocă, însă urmăreau şi obiectivul sincronizării cu Europa timpului.

Se poate aprecia discernământul în alegerea autorilor traduşi, astfel că traducerile sterile erau reduse cantitativ.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în trecerea către secolul al XX-lea, alţi scriitori şi-au încercat abilităţile de traducători: I.L. Caragiale, Gala Galaction, Alexandru Macedonski, Şt. O. Iosif, Octavian Goga.

Dacă la începuturile traducerilor în limba română, genul preferat era mai ales romanul, trei voci poetice marcante ale literaturii române, Mihai Eminescu, George Coşbuc şi Lucian Blaga, traduc în mare parte poezie. În primul caz, Eminescu traduce sonete din Shakespeare prin filieră germană, într-o manieră mai mult sau mai puţin liberă, care poartă marca stilului eminescian (*Sonetul XXVII – Sătul de lucru*: textul elisabethan constituit din 3 catrene şi un cuplet final este prezentat de Eminescu în 2 catrene şi 2 terţete, cu anumite diferenţe de sens).

George Coşbuc traduce fragmentar texte reprezentative pentru literatura de meditaţie indiană (*Rig-Veda, Mahabharata, Ramajana*), *Sacontala* de Kalidassa, *Bucolicele* de Vergiliu, *Odiseea* lui Homer ş.a.m.d., însă rămîne cunoscut drept traducătorul *Divinei Comedii* – operă căreia poetul i-a consacrat 20 de ani.

Lucian Blaga traduce *Din lirica universală* (1957), texte din vechea poezie a Egiptului, din poezia chineză, persană şi a popoarelor aşa-zis „primitive", o poezie mai degrabă exotică (Tahiti, Polinezia, Oceania, Africa).

Secolul al XX-lea ni-i mai recomandă drept scriitori-traducători de referinţă pe Ştefan Augustin Doinaş şi Gellu Naum. Ultimul, considerat cel mai important scriitor suprarealist român şi unul dintre ultimii suprarealişti din Europa, a fost premiat pentru activitatea de traducător de Uniunea Scriitorilor din România.

Ştefan Augustin Doinaş ni se pare relevant nu doar ca tălmăciuitor, ci ne oferă un fel de „reţetă" a traducerii reuşite de poezie, în special a celei cu formă fixă, cum este sonetul. După opinia lui Doinaş (în *Orfeu şi tentaţia realului*), a traduce un sonet neglijîndu-i prozodia înseamnă a-i trăda însăşi literaritatea. De asemenea, poetul-traducător-traductolog consideră că a traduce un poem echivalează cu realizarea aceleiaşi diferenţe de expresie şi acelaşi efort de

BDD-A30057 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

individualizare pe care poetul l-a realizat faţă de limba maternă. Traducătorul de poezie trebuie să fie capabil de a crea în limba ţintă o expresie verbală care poate produce cititorului traducerii aceeaşi stare poetică provocată de original cititorului acestuia: „orice traducere de poezie este o traducere mai mult sau mai puţin imaginară: ea tinde să traducă *litera* în favoarea *spiritului* originalului." (Doinaş, 1974: 266).

Secolul al XX-lea este bogat în traduceri şi scriitori-traducători de referinţă. Într-o enumerare care nu ţine seama de vreun criteriu anume, în afara celui temporal, îi menţionăm, cu precizarea că lista noastră nu este deloc exhaustivă, pe Benjamin Fondane, Ion Pillat, Demostene Botez, Nina Cassian, Magda Cârneci, Virgil Ierunca, Monica Lovinescu, Radu Paraschivescu, Mircea Ivănescu, Paul Miclău, Bogdan Ghiu. Cel puţin două alte nume ne-au reţinut atenţia în mod deosebit, de această dată fiind vorba despre autotraducere: poeta-traducătoare Irina Mavrodin şi dramaturgul-traducător Matei Vişniec.

Foarte mulţi scriitori ai secolului trecut s-au aplecat şi asupra domeniului traducerilor. Poate mai puţini asupra textului dramatic. Şi, totuşi, dacă Romulus Vulcănescu ne propune o traducere creativă a lui *Ubu Roi* de Jarry, Gellu Naum, deja menţionat, îl traduce pe Samuel Bechett în româneşte.

Şi de azi...

Ajungem la scriitorii-traducători contemporani şi, rămînînd la traducerea de teatru, l-am numi pe Vlad Zografi – cunoscut îndeosebi ca autor dramatic (*Isabela, dragostea mea*, 1996; *Oedip la Delphi*, 1997; *Regele şi cadavrul*, 1998; *Viitorul e maculatură*, *Creierul*, *Sărută-mă*, 1999; *America şi acustica*, 2007; *Toate minţile tale*, 2011). El este tălmăciuitorul lui Eugène Ionesco în română şi se consideră că ultimă versiune, propusă de el, este cea mai bună. Rămâne de studiat, comparativ, traducerea lui Dan C. Mihăilescu şi co-traducerea cea mai recentă a lui Vlad Russo şi Vlad Zografi. Deşi nu are altă traducere publicată, ci „doar" integrala Ionesco, Vlad Zografi va rămîne, prin acest amplu demers traductiv, un traducător de mare importanţă.

Născut la Bucureşti în 1960, Zografi a absolvit Facultatea de Fizică a Universităţii din Bucureşti şi este doctor al Universităţii Paris XI Orsay. Debutul său artistic are loc în anul 1990 în „România literară". Este redactor al editurii Humanitas. Opera lui dramatică este tradusă în mai multe limbi, printre care franceză, germană, greacă, engleză şi suedeză. Cu siguranţă, studiul ştiinţelor exacte are o influenţă asupra operei artistice a scriitorului.

Aflăm de la Nicolae Manolescu şi că „ [l]-a consacrat pe neaşteptate *Petru* (1996), o piesă despre ţarul Rusiei cu acelaşi nume, în manieră ionesciană [...] una din comediile dramatice cele mai bune de după 1990." (Manolescu, 2008: 1414).

Pe lîngă textele dramatice deja menţionate, Vlad Zografi a scris şi proză (*Genunchiul stâng sau genunchiul drept*, 1993; *Omul nou*, 1994; *Infinitul dinăuntru*,

BDD-A30057 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

2012), precum şi două texte în colaborare (*Cioran şi muzica*, 1996); *Cioran despre Dumnezeu*, 1997).

În ceea ce priveşte domeniul traducerilor, după cum spuneam, Vlad Zografi ne propune integrala Eugène Ionesco, *Teatru I-XI* (2003-2010). Aflăm mai multe despre traducere în interviul pe care i l-a acordat Ioanei Pârvulescu (2007):

> – Cât a contat pentru dramaturgul care eşti „intimitatea" cu Eugen Ionescu, prin traducerea pieselor lui? Şi cum a fost să traduci, împreună cu Vlad Russo, Ionesco?
>
> Probabil că a contat, numai că eu mă simţeam aproape de Ionescu cu mult înainte să-l traduc – de asta am şi intrat în jocul traducerii. Mă simţeam aproape printr-un fel asemănător de a privi lumea. Nu e nici o ruşine să te afli în apropierea unui mare scriitor traducîndu-l, şi ar fi ridicol să spun că nu m-a influenţat. Da, sigur că m-a influenţat. Cred totuşi că lumea pieselor mele e diferită de cea a lui Ionescu. Cât priveşte traducerea, am lucrat ani de zile în tandem cu prietenul meu Vlad Russo, răsucind fiecare frază pe de-o parte şi pe alta, încercînd să prindem toate nuanţele şi jocurile de cuvinte, rostind replicile la nesfîrşit. [...] Una peste alta, cred că am făcut o treabă bună împreună.

Referitor la Vlad Russo, co-traducătorul lui Ionesco, acesta este face parte din colectivul de redacţie al editurii Humanitas, ca şi Zografi, şi a mai tradus şi alte texte, din franceză şi engleză: Cioran, *Sfîrtecare*, 1995; Michael Carrithers, *Buddha*, 1996; Anthony Storr, *Freud*, 1998; Cioran, *Caiete I (1957-1965)*, *Caiete II (1966-1968)*, *Caiete III (1967-1972)*, împreună cu Emanoil Marcu, 2000-2001.

Considerăm că traducerea integrală a pieselor de teatru ale lui Ionesco în limba română merită o atenţie particulară, deoarece este un demers dificil. Retraducerea presupune o modificare a perspectivei, a „poziţiei traductive" despre care vorbeşte Antoine Berman (1995: 74-75). Un demers analitic, comparativ, detaliat şi riguros l-a realizat într-un studiu, din păcate nepublicat, Alina Dacălu în cadrul disertaţiei prezentate la final de masterat în anul 2013. Aceasta a lansat ideile următoare: dacă Dan C. Mihăilescu a tradus plecînd de la dorinţa şi chiar o rugăminte a lui Ionesco (Mihăileascu, 2006), e limpede că a privit traducerea ca pe o împlinire care i-a făcut onoare, pentru Vlad Russo şi Vlad Zografi, traducerea a avut în vedere adeziunea la opera dramaturgului absurdului. (Zografi, Pîrvulescu, 2007).

Analiza textului ţintă – teatrul lui Eugène Ionesco în româneşte – se bazează pe echivalenţe şi modulaţii, pe adăugiri, suprimări, contrasensuri, pe utilizarea repetiţiilor şi a registrelor de limbă în oglindă.

BDD-A30057 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

Avînd ca punct de plecare piesa *Ce formidable bordel!* - Ce *nemaipomenită aiureală*! (Ionesco, 2010: 225), un exemplu de echivalenţă este în cazul expresiei „être dupe" – din replica „Le Patron : *Je n'étais pas dupe*. Je le savais fort bien." (*idem*, 1975: 106), retradusă, just, prin: „Patronul: *Nu mă ducea el cu preşul***.** Ştiam foarte bine." (*idem*, 2007: 114).

În ceea ce priveşte modulaţia, un bun exemplu, extras din aceeaşi piesă, este următorul: „La Vieille Dame: Et puis, dans la petite rue, monsieur, vous voyez, ces chalets et ces petits cours, et ces arbres, là, juste en face, vous avez deux vieux, monsieur, deux vieux, c'est *comme des amoureux*." (*idem*, 1975: 127) – tradusă în limba română: „Bătrîna Doamnă: Pe urmă, pe străduţă, domnule, vedeţi căsuţele şi curţile astea mici, şi copacii, acolo, drept în faţă, sînt doi bătrîni, domnule, *parcă-s doi porumbei*. […]" (*idem*, 2007: 140).

Suprimarea (sau omisiunea) presupune eliminarea din traducere a unui element; uneori aceasta este deliberată, cumva „strategică", deoarece traducătorul încearcă să compenseze în altă parte în textul ţintă. Însă nu întotdeauna are loc această „compensare". Secvenţa „La vielle dame : […] Il y a des notaires, vous leur prêtez votre argent, *ils vous font des promesses*, ils vous disent qu'ils vont vous donner 8 %, 9 %, 10 %, 11 %, 12 % et puis on sait pas ce que ça devient, ils s'en vont avec les fonds ! […]" (*idem*, 1975: 125) este tradusă de Zografi şi Russo prin „Bătrîna Doamnă: […] Sînt unii notari, le-mprumuţi bani, spun că-ţi dau 8 %, 9 %, 10 %, 11 %, 12 % şi pe urmă rămîi cu ochii în soare, dispar cu bani cu tot! […]" (*idem*, 2007: 137). Considerăm că expresia „rămîi cu ochii în soare" este mult mai puternică, semantic vorbind, decât „on sait pas ce que ça devient", aşadar, deşi traducătorii suprimă „ils vous font des promesses" din fraza anterioară, reuşesc să conserve sensul printr-o traducere mai bogată în semnificaţie.

Nu ne propunem un comentariu minuţios al retraducerii în raport cu textul sursă, am menţionat numai câteva exemple, şi am încheia această serie a ilustrărilor prin utilizarea registrelor de limbă în oglindă în traducere: secvenţa „Le Patron: J'apporte aussi la *boustifaille*." (*idem*, 1975: 121), tradusă de Russo et Zografi prin „Patronul: Aduc şi *haleala*." (*idem*, 2007: 133)

În loc de încheiere, deşi opinia noastră poate da naştere la controverse, considerăm că se poate vorbi în anumite cazuri de scriitori-traducători de o „specializare", în sensul că poeţii traduc mai bine pe poeţi, iar dramaturgii pe dramaturgi. În ceea ce priveşte retraducerea lui Ionesco propusă de editura Humanitas, aceasta întruneşte în foarte mare măsură o regulă generală, cum o numeşte Plassart (2007: 233, trad. n.), şi anume: „o traducere este considerată *reuşită* dacă poate să înlocuiască originalul.". Cu alte cuvinte, Vlad Zografi şi Vlad Russo sunt doi taducători contemporani de referinţă.

BDD-A30057 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

Bibliografie:

Bell, Roger T. (2000): *Teoria şi practica traducerii*. Iaşi, Polirom, col. „Collegium" Litere; trad. de Cătălina Gazi (v. subcap. 1.2. „Ce este un traducător?", 2.1. Traducătorul: cunoştinţe şi abilităţi").

Berman, Antoine (1995), *Pour une critique des traductions: John Donne*. Paris, Gallimard.

Constantinescu, Muguraş (2002): *Dumas et Hugo traduits par Negruzzi ou la traduction entre pionnierat et caducité*, în *Dimensions du discours littéraire au XIXe siècle* (Anca Sîrbu şi Liliana Foşalău, coord., Iaşi, Editions Universitaires.

Cornea, Paul (1966): *De la Alecsandri la Eminescu*. Bucureşti, EPL, cap. „Traduceri şi traducători în prima jumătate a sec. al XIX-lea".

Cornea, Paul (1970): *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară*, Bucureşti, Editura Republicii Socialiste România, Prezentare de Al. Dima, cap. „*Cerere* şi *ofertă* în determinarea profilului traducerilor de la jumătatea veacului trecut".

Doinaş, Ştefan Augustin (1974): *Orfeu şi tentaţia realului*, Bucureşti, Ed. Eminescu, cap. „Traducerea ca re-creare a operei", „Trădare şi fidelitate".

Eliade, Pompiliu (1982): *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societăţii româneşti în vremea domniilor fanariote*. Bucureşti, Univers; trad. din franceză de Aurelia Creţia.

Ionesco Eugène (1975): *L'homme aux valises suivi de Ce formidable bordel!*. nouvelle édition, Paris, Gallimard.

Ionesco, Eugène (1994-1998): *Teatru (I-V)*. Bucureşti, Univers; traducere din franceză de Dan C. Mihăilescu.

Ionesco, Eugène (2003-2010): *Teatru (I-X)*. Bucureşti, Humanitas; traducere din franceză de Vlad Russo şi Vlad Zografi.

Lungu-Badea, Georgiana (coord.) (2006): *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii (I)*., Timişoara, Editura Universităţii de Vest.

Lungu-Badea, Georgiana (coord.) (2006): *Repertoriul traducerilor româneşti din limbile franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii (II)*. Timişoara, Editura Universităţii de Vest.

Lungu-Badea, Georgiana (coord.) (2008): *Un capitol de traductologie românească. Studii de istorie a traducerii (III)*. Timişoara, Editura Universităţii de Vest.

Manolescu, Nicolae (2008): *Istoria critică a literaturii române: 5 secole de literatură*. Piteşti, Paralela 45.

Mavrodin, Irina (2006): *Despre traducere – literal şi în toate sensurile*. Craiova, Scrisul românesc.

Mihăilescu, Dan C. (2006): interviu acordat în „Bucovina literară", Suceava, nr. august-septembrie.

Pageaux, Daniel-Henri (2000): *Literatură generală şi comparată*. Iaşi, Polirom; trad. de Lidia Bodea, subcap. „Traducere şi istorie culturală".

Paraschivescu, Radu (2003): *Traducătorul care sunt, scriitorul care încerc să fiu.*, interviu realizat de Elisabeta Lăsconi, „Adevărul literar şi artistic", nr. 673, p. 11.

Plassard, Freddie (2007): *Lire pour traduire*. Paris, Presses Sorbonne Nouvelle.

Zografi, Vlad (2007): "Nu mă interesează módele, nu mă conformez lor", interviu acordat Ioanei Pârvulescu, „România literară", nr. 26.

BDD-A30057 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)